

TÜRKİSTANLI HOCA AHMED YESEVÎ'NİN TÜRK DÜNYASI'NDAKİ YERİ VE ÖNEMİ*

THE PLACE AND IMPORTANCE OF TURKISH HOCA AHMED YESEVI IN THE TURKISH WORLD

Ergün Öz AKÇORA**

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 14/06/2021 Düzeltme/Revised: 29/06/2021 Kabul/Accepted: 29/06/2021

Derleme Makalesi/Review Article

Atf / Cite as: Akçora, E. E. (2021). Türkistanlı Hoca Ahmed Yesevî'nin Türk Dünyası'ndaki yeri ve önemi. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 1-17. <https://dx.doi.org/10.52735/bellek.952455>

ÖZ

Yesevî düşüncesinin özü kendini, kültürünü, dilini, tarihini ve dinini tanımaktır. Şüphesiz Yesevî'nin yaşadığı çağda Orta Asya Türk toplulukları göçebe ve yerleşik, dağınık Türk topluluklarının hepsi İslamiyet'e girememişlerdir. İslamiyet'e girenlerinde, henüz bu yeni dinin esaslarını tam özümsemeleri mümkün olmamıştır..

Bu çalışmamız ile “Hoca Ahmed Yesevî'nin tarikati olan “Yesevîlik (Yesevîyye) yolu”, tarihi kaynaklardan bir bütün halinde istifade edilerek çağdaş dünyanın insanları için pratikleri ve erişilebilirliği ile anlaşılabilir bir hale getirilmeye çalışılacaktır. Yine bu çalışmamızda “Tasavvufun” oynadığı rol, kilit sayılabilecek bir konumda olduğu görülecek ve tasavvufu, Türk tarzı Müslümanlığın ayrılmaz bir parçası olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Hoca Ahmed Yesevî, Türkistan'dan Kafkaslara ve Balkanlara şekil vermişlerdir. Hoca Ahmed Yesevî ve takipçilerinin "İslam'ı Tebliğ" metodu, bütünleştirici, teşvik edici bir metot olmuştur.

İslamiyet, Allah'a imanı, Allah'a yöneliş ve her şeyin Allah anlayışında odaklaşması prensibinde görür. Allaha aşkla bağlılık İnsan sevgisini, İnsana hizmeti İslamiyet'in emri olduğunu ve insanın huzur ve mutluluğunu İslam'ın amacı olarak bilir. Bu fikirlere daha pek çok fikirler ilave etmek mümkündür. Nitekim öğrencileri O'nun “hikmetlerini” köylere, şehirlere, mezralara, kışlak ve yaylaklara taşıdılar. Bu şiirler, deyişler, öğütler, hikmetli sözler olarak, özdeyişler halinde Türk Ordularının gittiği her yere ulaştılar

Hoca Ahmed Yesevî, bütün deyişlerini tebliğ ve nasihatlarını “Hikmet” adı altında söylemiştir Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde; ahlak kitaplarında Türklüğümüzde ve Müslümanlığımızda nelere borçlu olduğumuz anlatılmıştır. Bu borçların arasında; dilimizin gelişmesini, zenginleşmesini Dinimizin yanlış görüşlerden arındırılmış, doğru yorumunu, "Milli Kültürümüzün inançlarımıza sınımsız bağlı oluşumunu göstermek mümkün olmuştur

Türk Milletinin İslamiyet'i anlama ve algılama noktasında “Yesevîlik” iyi bir eğitim görmüş; bölgenin ilim merkezi Buhara Medresesi'nde din ilimlerini ve zamanın diğer bilgileri tahsil edilmiştir. Devrin büyük bilgini

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma “Etik Kurul İzni” gerektirmeyen bir çalışmadır.

** Dr. Öğr. Üyesi; Emekli, Elazığ/Türkiye, ergunozakcora23@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2631-9725

“Yusuf Hemedani'den” “tasavvuf” dersleri alınmıştır. Karahanlı Hükümdarı “Saltuk Buğra Kara Han'ın” 950 yılında İslâmiyet'i resmî devlet dini olarak kabul etmesi, Türk Dünyasının önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Neticede Hoca Ahmed Yesevî'nin ölümünden sonra da Türkçe şiir söyleme geleneği O'nun hikmetlerinden ergin kişilerce devam ettirildi. İslâmiyet'i benimseyen Türk'ler, Türk -İslâm sentezine dayanan yeni bir kültüre sahibi oldular. Hacı Bektaş Veli'ler, Yunus Emre'ler, Hacı Bayram'lar, O'nun erginlik ermişlikte de; şiir / deyiş ve tebliğde de takipçileri oldular.

Anahtar Kelimeler: Divan-ı Hikmet, Hoca Ahmed Yesevî, Yesevîlik, Yesevîyye, Türk-İslam, Türk Dünyası

EXTENDED SUMMARY

The essence of Yesevi thought is to know himself, his culture, language, history and religion. Undoubtedly, in the age of Yesevi, not all Central Asian Turkish communities, nomadic and settled, scattered Turkish communities could convert to Islam. Those who converted to Islam have not yet been able to fully assimilate the principles of this new religion.

With this study, "Yesevîlik (Yesevîyye) way", which is the sect of Hodja Ahmed Yesevi, will be tried to be made understandable for the people of the modern world with its practices and accessibility by making use of historical sources as a whole and it will be tried to show that Sufism is an inseparable part of Turkish-style Islam. Hodja Ahmed Yesevî shaped the Caucasus and the Balkans from Turkistan. The method of "Communicating Islam" by Hodja Ahmed Yesevî and his followers has been an integrating and encouraging method.

Islam sees belief in Allah as the principle of turning towards Allah and focusing everything on the understanding of Allah. Loving devotion to Allah knows human love, service to humanity is the order of Islam, and human peace and happiness is the aim of Islam. It is possible to add many more ideas to these ideas. As a matter of fact, his disciples carried His “wisdom” to villages, cities, hamlets, winter quarters and pastures. These poems, sayings, advice, wise words, as aphorisms, reached everywhere the Turkish armies went.

Hodja Ahmed Yesevî conveyed all his sayings and advices under the name of “Wisdom” In the wisdom of Hodja Ahmed Yesevi; In ethics books, it is explained what we owe in our Turkishness and Islam. Among these debts; It has been possible to show the development and enrichment of our language, the correct interpretation of our religion, free from wrong views, and the formation of our national culture firmly attached to our beliefs.

“Yesevism” received a good education at the point of understanding and perceiving Islam of the Turkish Nation; Religious sciences and other information of the time were collected in the Bukhara Madrasa, the science center of the region. "Sufism" lessons were taken from the great scholar of the period "Yusuf Hamadani". The acceptance of Islam as the official state religion by the Karakhanid ruler "Saltuk Buğra Kara Khan" in 950 was an important turning point for the Turkish World.

As a result, even after Hodja Ahmed Yesevi's death, the tradition of reciting poetry in Turkish was continued by the adults because of his wisdom. The Turks, who adopted Islam, had a new culture based on the Turkish-Islamic synthesis. Hacı Bektaş Veli's, Yunus Emre's, Hacı Bayram's are also in his adulthood; They also became followers in poetry / sayings and communiqués.

Hoca Ahmed Yesevi is an important figure in Turkish-Islamic History. Like many Turkish-Islamic elders, he is a Turkish-Islamic elder who has left deep traces in our history, culture, in short, in many areas that concern us. For this reason, it is important for us to know and understand him. This recognition and understanding includes his life, personality, works, influences extending to the present day, as well as the methods he followed while educating the public and the characteristics he had as an educator. Because these will reveal how Ahmed Yasawi explained Islam to the Turks, using what methods and approaches, that is, what method he used while educating the people.

He earned his living by working personally and by the labor of his hands. Accordingly, it is preferred that people make a living by their own labor. To give some examples: Love for humanity, service to humanity is the order of Islam. For, man is the Creator's representative on earth and a summary of His powers. Man is the most honorable and holiest of creations. The aim of Islam is the peace and happiness of man. Approaching all people with a sweet language, smiling face and tolerance, regardless of language, religion, color or gender, It is a requirement of commonality to be addressed to the message of the Prophet. "Right of the slave", "Public right", to live on someone else's back, are rights that God does not forgive. These dervish lodges were also the places where dervish lodge literature was first represented. Hoca Ahmed Yesevi is the first representative of dervish lodge literature. On this occasion, we owe it to him for laying the groundwork for the flourishing and development of Turkish literature in Anatolia.

Hodja Ahmed Yesevî, from Central Asia to the Balkans, to list what we owe our Turkishness and Muslimness to: "We owe the correct interpretation of our religion, free from false views, to him. We owe our national culture's firm adherence to our beliefs, the development and enrichment of our language" to him. Thus, Hodja Ahmed Yesevi spread to all Turkish provinces in a very short time. He has seen the success of presenting the religious and moral rules that inculcate a sincere and unwavering understanding of faith to these people, rather than a chaotic Islam, in a style appropriate to their level.

Undoubtedly, it does not end with describing these beauties. Finally, to write; Ahmet Yesevi, the remains of old Turkish beliefs, Islam.

Keywords: Divan-ı Hikmet, Hoca Ahmed Yesevî, Yesevîlik, Yesevîyye, Turk-Islam, Turkish World

GİRİŞ

Türklerin İslamiyet'i anlama ve algılama noktasında "Yesevi" bir ekoldür. Bu açıdan bakıldığında Yesevî, tüm Türk dünyası için çok önemli bir konuma sahiptir. Nitekim kendini tanıma umdesi, kültürünü, dilini, tarihini ve dinini tanımak Yesevî düşüncesinin özüdür. Tarihçilere göre, Türkistan adı İskitlerden MÖ VII. yüzyıl ile MS II. yüzyıldan kalma abidelere göre Türkistan olarak ilk defa belgelenmektedir.

Hoca Ahmed Yesevi'yle, Türkistan'dan Kafkaslara ve Balkanlara Türklüğümüzde ve Müslümanlığımızda nelere borçlu olduğumuzu, bunlar arasında dilimizin gelişmesini, zenginleşmesini, dinimizin yanlış görüşlerden arındırılmasını ve doğru yorumunu, "Milli Kültürümüze ve inançlarımıza sınımsız bağlı oluşumuzu göstermek mümkündür.

Şüphesiz Yesevî'nin yaşadığı çağda Orta Asya Türk toplulukları Göçebe/Yerleşik/ Dağınık Türk topluluklarının hepsi İslamiyet'e girmiş değillerdir. Haliyle Hoca Ahmed Yesevî, tam bu sıra ve mekânlarda ortaya çıkmış, bilgili, görgülü bir aile ortamında dünyaya gelmiştir.

Sonraları bu durum Hoca Ahmed Yesevî'nin yetişmesinde iyi bir eğitim görmesine; devrin büyük bilgini Yusuf Hamedani'den "Tasavvuf" dersleri almasına vesile olmuştur.

Bunda kuşkusuz" Dîvân-ı Hikmet "adı verilen eserinde bir araya getirilen ve özel olarak "Hikmet" diye bilinen şiirlerin etkisi çok büyük olacaktır. Ayrıca bu çalışmada, "Tasavvufun" oynadığı rol, kilit sayılabilecek bir konumda olduğu görülecek, tasavvufun söz konusu edildiği her ortamda; Türk Milletinin örf, anane ve geleneklerinin Müslümanlığın ayrılmaz bir parçası konumuna yükseldiği görülecektir. .

Yine Karahanlı Hükümdarı "Saltuk Buğra Kara Han'ın" 950 yılında İslâmiyet'i resmî devlet dini olarak kabul etmesi, Türk Dünyasında önemli bir dönüm noktası olmuş, İslâmiyet'i benimseyen Türk'ler, Türk -İslâm sentezine dayanan yeni bir kültüre sahibi olmuşlardır. Sosyal nizamları ile devlet ve dünya görüşlerine bu kültür ile yeni bir şekil vermişlerdir.

Hoca Ahmed Yesevi İslamiyet, Allaha aşkla bağlılığı, Allah'a imanı, Allah'a yönelişi ve her şeyin, Allah anlayışında odaklaşması prensibinde görür, ihlaslı kişiyi riyasız, gösterişsiz, maddi menfaat gözetmeyen Müslümanlık olarak görür.

Hoca Ahmed Yesevî İnsan sevgisini, İnsana hizmeti İslamiyet'in emri olduğunu bilir, zira insan, Yaradan'ın yeryüzündeki temsilcisi ve O'nun en şerefli, en kutlusunu neticede bütün bu durumlar İslam'ın amacı olarak bilinir.

Bu durum Hoca Ahmed Yesevî'nin ölümünden önce ve sonra da Türkçe şiir söyleme geleneği O'nun "Hikmetleri" olgun kişilerce devam ettirildi. Nitekim Hacı Bektaş Veli'ler, Yunus Emre'ler, Hacı Bayram'lar, ermişlikte de; şiir / deyiş ve tebliğde de takipçileri oldular.

Hoca Ahmed Yesevî Karahanlı Hükümdarı "Saltuk Buğra Kara Han'ın" 950 yılında İslâmiyet'i resmî devlet dini olarak kabul etmesi ile Türk Dünyasının önemli bir dönüm noktası olmuş, İslâmiyet'i benimseyen Türk'ler, Türk -İslâm sentezine dayanan yeni bir kültür sahibi

olmuşlar, sosyal nizamları ile devlet ve dünya görüşlerine bu kültür ile yeni bir şekil vermişlerdir. Neticede Hoca Ahmed Yesevî'nin ölümünden sonra da Türkçe şiir söyleme geleneği O'nun hikmetlerinden ergin kişilerce devam ettirildi. Hacı Bektaş Veli'ler, Yunus Emre'ler, Hacı Bayram'lar, O'nun erginlik ermişlikte de; şiir / deyiş ve tebliğde de takipçileri oldular.

Ahmet Yesevî, bütün deyişlerini tebliğ ve nasihatlarını “Hikmet” adı altında söylemiştir Burada Ahmet Yesevî'nin dünya görüşünü ve İslamiyet'in temel kurallarını kendine mahsus üslubuyla izah etmektedir.

1. Hoca Ahmed Yesevî Dönemi Siyasî, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durum

Hız. Ömer devrinde 642 yılındaki Nihavent Savaşı ile İran'ın fethi sırasındaki askerî mücadelelerde İslâm ve Müslümanlar ile -savaş meydanlarında da olsa-ilk ilişkileri başlayan Türklerin Araplarla ve İslâm ile daha yakından tanışmaları Emevîler döneminde gerçekleşmiştir.

Emevîler zamanında Mâverâünnehir'in siyasi olarak karışık hali uzun süre devam etti. Emevî halîfesi Ömer b. Abdülaziz'in, “fethedilen topraklarda adil bir idare kurulması”, “İslâm'a girenlerden cizye, haraç ve vergi alınmaması”, “ulaşım güvenliğini sağlamak üzere güzergâhlarda kervansaraylar kurulması”, “şehirlerde hastaneler yapılması” gibi, takdire şayan görevler yapılması ile Mâverâünnehir ve onun ardından Türkistan'ın tamamının İslamlaşma süreci çok daha kolay ele geçirilmesi sağlandı

Abbâsî Halîfesi Mu'tasım'ın tahta oturmasından itibaren Arap ordularında ‘profesyonel asker’ olarak görev alan Türkler, İslâm dini yüz yüze geliyor ve bu yeni dinin uygulamalarını merak ile inceliyorlardı. Bu kapsamda, 712'de Kuteybe'nin Merv'e dönüşünden sonra bir Türk ordusu Soğd bölgesine girerek Arap yöneticilere isyan eden bölge halkına yardımlarda bulunmuş ve Arapların elinde Semerkant'tan başka hiçbir şehir bırakmamıştı.

Mâverâünnehir'de Türkler ve Araplar arasında bu çatışmalar sürerken doğu sınırlarından girerek Türkistan bozkırlarında ilerleyen Çinliler, Şaş (Taşkent)'a kadar ulaşabilmişlerdi. Bu galibiyet ile Mâverâünnehir'in İslamlaşarak, İslâm medeniyet havzasına girmesi 750-751 yıllarında kesinleşmiş oldu.

Bu tarihten bugüne Türkistan'ın merkezinde artık tamamen İslâm egemen olacak ve bölge İslâm medeniyetinin ana havzalarından birisi halini alarak ilim ve kültür alanında isimleri çıkaracaktır.

Bazı tarihçiler Türklerin İslamlaşmasında, ipek yolu boylarında gidip gelen ticaret kervanları çevresinde Türkler ve Araplar arasında gelişen ticarî ilişkilerin de etkili olduğunu ileri sürmektedir.

Abbâsî Halîfesi El-Mu'tasım zamanında Mâverâünnehir halkı çoğunlukla denebilecek kadarıyla müslüman olmuşlardı; Şiddetten uzak ve akla yatkın bu nazik İslamlaştırma siyasetine Mu'tasım zamanında da özenle devam edildi. Bu sıcak ilişkilerin sonucu olarak Soğd, Fergana, Uruşana, Şaş bölgesinden Türkler, Abbâsî halifesinin hassa birlikleri olan muhafız ordusuna alınıyordu.

1.1. Türklerin İslâm'a Geçiş Dönemi (650-750)

Türk askerleri için Samarra şehrini teşkil eden Mu'tasım döneminden itibaren Irak'taki Türklerin sayısı ve etkinliği, giderek arttığı gibi, bu hal, Türkistan'ın hızla İslamlaşmasını da kolaylaştırdı. Mâverâünnehir'in tam olarak Müslüman olması Sâmanoğulları zamanında gerçekleşecektir. Bilhassa 751 yılında Araplar ile Çinliler arasındaki Talas savaşının hemen sonrasında Türkler arasında o zamana kadar birey-aile düzeyinde seyreden ihtida hareketleri oymak, kabile gibi büyük gruplara dönüşerek belirgin bir hız kazandı .

Türgişler zamanında Suvluhan, Talas ile Tokmak arasındaki Batı Göktürklerinin eski merkezlerini ele geçirerek güçlü bir yönetim oluşturdu. Mâverâünnehir'i Arap egemenliğinde bırakmak istemeyen Suvluhan Mâverâünnehir ve Soğd havzasını hiç rahat bırakmadı.

Mağlup olan Çinlilerin Türkistan'ı Türkler ve Araplara terk etmesini takiben Türğişlerin başbuğu Suvluhan'ın ölümünden sonra Türğiş Devleti yıkılınca ön plana çıkan Karluklar 766'da Seyhun (Sir Deryâ) nehrinin doğusu ve Yedi-su bölgesinde egemenlik oluşturdular. Seyhun nehrinin batı yakasında Horasan'a kadar uzanan bölgelerde ise Oğuzlar etkili hale geçmişlerdir.

Ahmed Yesevî'nin yaşadığı çağ olan 11-12. yüzyıllarda Türkistan'daki Hun oymakları ile birleşip Karahanlı devletini güçlendirmesi Orta Asya'daki diğer Türk varlığını sarsılmaz bir şekilde güçlendirmiştir.

Mâverâünnehir'in egemenliği büyük ölçüde Sâmânoğulları'ndaydı. Bu dönemden itibaren Mâverâünnehir egemenliği için Karahanlıların, Sâmânoğulları ile sürekli bir mücadele halinde olmaları başlayacaktır

Karluklar, Oğuzlar ve diğer boylardan- Türklerin 200.000 çadır halkı İslâm'a girmişlerdir.. Ünlü İslâm tarihçisi İbnü'l-Esir ise 960 yılında kalabalık bir Türk topluluğunun İslâm'ı kabul ettiğini yazmıştır Bundan bir süre sonra, Saltuk Buğra Han'ın babası Bazır Arslan Han eceli ile ölmüş ve Türk töresine göre kardeşi Oğulçak Kadir Han yeni Buğrahan olmuştur.

Karahanlılar hanedanından olup İslâm'ı ilk kabul eden ilk hükümdar olarak Kaşgar'da ilk büyük İslâm devletini kuran” Abdülkerim Saltuk Buğra Han” gerek şahsı ve gerek halkı İslâm'ı kabul etti .

977'de Gazne emîri ilân edilmiş olan Sevük-Tigin, 996'da Mâverâünnehir'e girince, Sâmânoğulları hânedânı tamamen sona erdirilmesi ile Batı Türkistan'da Karahanlı ve Gazneli olmak üzere iki Türk hanedanı baş başa kalmışlardı.

Gazneli Mahmut'un 1030'da ölmesi üzerine, yerine, kısa bir süre için, küçük oğlu Muhammed ve onun yerine de Mes'ud (ölümü:1041) geçtikten sonra da, Karahanlılar ve Gazneliler arasındaki ilişkiler eskisi gibi dostluk düzeyinde devam etmiştir

Sultan Sencer'in 1157'de ölümünden sonra, Mâverâünnehir'i egemenlikleri altına alan Hârezmşâhlar zamanında da siyasi egemenlik alanında büyük bir değişiklik olmamıştır. Mâverâünnehir'deki Selçuklularında mensubu oldukları Oğuz boyları olmak üzere göçebe Türk kitlelerinin iskânı ile şehirlerde yerleşmelerini teşvik ettiler. Çoğunluğunun yerleşik bir hayatı benimsemesi Mâverâünnehir şehirlerinde yönlendirmesi ile ehl-i sünnet çizgisi gelişti ve buna paralel olarak bölgede kurulan bütün devletler sünnilîği, resmî devlet politikası haline getirdiler.

2. 'Pir-i Türkistan' Hoca Ahmed Yesevî'nin Hayatı

2.1. Doğumu

Türk tasavvuf geleneğinin hareket noktası "Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî," Güney Kazakistan'da Çimkent şehrine 7 km. bugün Türkistan adıyla tanınan Yesi şehrinde 1093 yılında doğmuş, 73 yıl yaşamış ve 1166 yılında vefat etmiştir.

Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî Türkistan'da yetişen büyük velilerdendir. Adı “Ahmet bin İbrahim bin İlyas Yesevî” olup, “Pir-i Sultan Hoca Ahmet”, “Kul Hace Ahmet “ diye de tanınır.

Doğum yeri olarak Yesi şehri de belirtilmekte ise de anne ve babasının Türbelerinin Sayram'da olması, O'nun da Sayram'da doğduğunu düşündürmektedir. Babası, Şeyh İbrahim Hazret-i Ali soyundan isimli bir zattır. Annesi ise Şeyh İbrahim'in halifesi Musa Şeyh'in kızı Ayşe Hatun'dur. Rivayetlere göre önce annesini, sonra babasını kaybeden 7 yaşındaki Ahmet,

ablasının himayesinde büyümüştür. Bu arada Yesi'ye gelen "Arslan Baba" adlı bir mürşit, O'nun tahsil ve terbiyesini üstlenmiştir.

Bir süre sonra "Arslan Baba" vefat eder, Yesevî de o zamanın önemli kültür ve ilim merkezlerinden olan Buhara'ya gider. Burada "Hâce Yusuf-i Hemedani'ye" intisap eder

Neticede İsmi "Ahmet", lakabı "Yesevî".. Yesi'li Ahmet / Ahmet Yesevî.. Künyesini, doğduğu yer olan Sayram'dan değil, ilköğrenimini yaptığı, ününü ve hizmetlerini kıtalar ötesine taşıyacak fikri yoğunluğunu saf, temiz, gençcik sinesine yüklediği "Yesi'den alacaktır.

2.2. Gençliği

Ahmed Yesevî de hocası Yûsuf Hemedânî'den dinî ve tasavvufî bilgileri aldı. Onunla birlikte gezerek, görerek ve yaşayarak öğrenmekle kalmadı öğrendiklerini de yalnız Türkistan'a değil, bütün Türk dünyasına güzel, sade ve saf Türkçesiyle öğrenmelerini sağladı

Hoca Ahmed Yesevî ilköğrenimini "Yesi'de yaptı. Arslan Baba'ya intisap etti. Bu ilk öğretmenin irtilhalinden sonra ünlü Derviş Yusuf Hemedani'ye bağlandı. O devrin ilim merkezi Buhara'ya geldi. Buhara medresesinde İslam İlimleri tahsil yaptı.

Hoca Ahmed Yesevî, bilgili, görgülü bir aile ortamında dünyaya gelmişti. İyi bir eğitim görmüş; bölgenin ilim merkezi Buhara Medresesi'nde din ilimlerini ve zamanın diğer bilgilerini tahsil etmiş; devrin büyük bilgini Yusuf Hamedani'den "Tasavvuf" dersleri almıştı. Kendisi Hz. Ali soyundan geliyordu.

Ahmed Yesevî, Arslan Baba'dan da tasavvufla ilgili ilk bilgileri alır Arslan Babanın vefatından sonra onun ölmeden verdiği işarete uyarak dönemin ilim ve irfan merkezi olan Buhâra'ya gider. Orada Ehli Sünnet âlimlerinden Yusuf Hamedaniye bağlandı ve manevî ilimleri tahsil etti.

"Hikmet Metodu" Hoca Ahmed Yesevî ve takipçilerinin "İslam'ı Tebliğ" metodu sevdirci, bütünleştirici, okşayan-teşvik eden-ısındıran, güler yüzlü bir metot idi. O'nun İslamiyet'e "Hikmet" metoduyla davet ilahî emrine tam mutabık şiir, deyiş/söyleyiş ve anlatımlarına "Hikmet" adını vermesi sebepsiz değildir

Ahmet Yesevî Hazretlerinin en önemli özelliği, Arapça ve Farsça bilmesine rağmen çok sade bir Türkçe ile "Hikmet" denilen eğitici sözleri, Türkistan Türkleri üzerinde büyük izleri bırakmış olmasıdır.

Bu hikmetli sözlerde şeriat erkanını ve tarikat adaplarını anlatmıştır. Yesevî Ocağı aynı zamanda bir tarikattır. Önemli ve büyük tarikatlardan "Nakşilik ve Bektaşilik", Yesevîliğin kollarıdır.

Hoca Ahmed Yesevî, Orta Asya halkının karakterini iyice tanımış, bu bölgeye yapılacak tebliğin usul ve erkânını öğrenmişti

Ahmed Yesevî, Şeyh Yusuf Hemedânî'nin ölümünden sonra üçüncü halifesi olarak 1160 yılında şeyhinin postuna oturmuş, Posta geçtikten sonra irşad faaliyetlerini sürdüren Ahmed Yesevî sufi geleneğine sahip bir aileden geliyor olmanın da etkisiyle, kısa sürede etrafında çok sayıda mürit toplamayı başarmıştı

Şüphesiz Yesevîliğin, adapları müritlerin uyması gerekli hususlar ve ahkâmı vardır. Yesevî dergahı, fakirler, yoksullar, yetim ve çaresizler için bir sığınak yeri idi. Bu dergahlar aynı zamanda, tekke edebiyatının ilk temsil edildiği yerler olmuştur.

Ahmed Yesevî şeyhinin vefatı üzerine Buhara'da bir süre kaldı, olgunlaşmasını burada tamamladı. Daha sonra Yesi'ye döndü. Ömrünün sonuna kadar orada kaldı.

27 yaşlarında iken, bu seferde Hoca Buhara'da, devrin önde gelen Derviş ve bilginlerinden olan Şeyh Yûsuf Hemedânî'nin öğrencisi ve müridi oldu. Yûsuf Hemedânî, Buhâra'da ikamet etmekle beraber Mevr, Semerkanî, Herat gibi önemli merkezleri dolaşarak halkı Allah yolunda hizmete çağırdı.

Buhara'da güçlü bir Hanefî Fıkıh geleneği mevcuttu. Hoca Ahmed Yesevî Buhara'da bir müddet ders verdi. Daha sonra bu vazifeyi başkasına devredip Yesi'ye döndü ve burada talebe yetiştirmeye devam etti

Hoca Ahmed Yesevî yetiştirdiği talebelerinin her birini bir memlekete göndermek suretiyle İslamiyet'in doğru olarak öğretilip yayılmasını sağladı. Onun bu şekilde gönderdiği talebelerinden bir kısmı da Anadolu'ya geldiler.

Büyüklüğü ve şöhreti kısa zamanda Maveraünnehir, Horasan ve Harzem dolaylarına yayıldı.. Bu vesileyle onun yolu Anadolu'da yayılıp tanındı. Anadolu'nun Müslüman Türklere yurt olması, onun manevi işaretleriyle hazırlandı. Talebelerinin gayretiyle Anadolu ebediyen Türk yurdu oldu

Ahmed Yesevî'nin yaşadığı dönem din ve tasavvuf propagandasına oldukça elverişli bir dönemdi. İslam dünyasında tarikatların kuvvetlendiği, tekkelerin sayısının günden güne arttığı bu dönemde, Yesevî'nin yaşadığı Yesi ve çevresinde de pek çok Derviş bulunuyordu

Ahmet Yesevî burada ilahi aşkı, Allah sevgisini, insan sevgisini, yaşadığı devrin sosyal aksaklıklarını incelemiş, yaşadığı yüzyıldaki halkın yaşantısından, günlük hayattan, sohbetlerden bahsetmiş, bazı aksaklıklar için çözümler ortaya koymuştur.

Bu seferde Buhara'da, devrin önde gelen Derviş ve bilginlerinden olan Şeyh Yûsuf Hemedânî'nin öğrencisi ve müridi oldu. Yûsuf Hemedânî, Buhâra'da ikamet etmekle beraber Mevr, Semerkant, Herat gibi önemli merkezleri dolaşarak halkı Allah yolunda hizmete çağırdı.

Ahmet Yesevî Hazretleri yetiştirdiği talebelerinin her birini bir memlekete göndermek suretiyle İslamiyet'in doğru olarak öğretilip yayılmasını sağladı. Onun bu şekilde gönderdiği talebelerinden bir kısmı da Anadolu'ya geldiler.

Ahmed Yesevî'nin yaşadığı dönem din ve tasavvuf propagandasına oldukça elverişli bir dönemdir İslam dünyasında tarikatların kuvvetlendiği, tekkelerin sayısının günden güne arttığı görüldü. Bu dönemde, Yesevî'nin yaşadığı Yesi ve çevresinde de pek çok Derviş bulunuyordu Yesevî burada ilahi aşkı, Allah sevgisini, insan sevgisini, yaşadığı devrin sosyal aksaklıklarını incelemiş, yaşadığı yüzyıldaki halkın yaşantısından, günlük hayattan, sohbetlerden bahsetmiş, bazı aksaklıklar için çözümler ortaya koymuştur.

Ahmed Yesevî'nin “Divan-ı Hikmet'ten” başka “Fakr-nâme” adlı bir eserinin varlığı bilinmektedir. Bu iki eserde, Yesevî'nin tasavvufi görüşleri hakkında bilgiler yer almaktadır.

Hoca Ahmed Yesevî'nin etkisi, Türkistan'ın hemen her bölgesine gönderdiği halifeleri vasıtasıyla geniş bir coğrafyada hissedilmiştir. Bir sufi “dört mertebeyi, yani” şeriat, tarikat, marifet ve hakikati” iyice kavramalıdır. Nitekim gece kıyamda durmayan ve gündüz şeyhine hizmet etmeyen, şeyhlik davası gütmesi boşunadır. Bu nedenle Derviş az konuşmalı, hevâ ve heves peşinde koşmamalı, kazaya razı olmalı, belaya sabretmeli, nimete şükretmelidir.

2.3. Ahmed Yesevî'nin Gelişme Çağı Dönemi

Yesevî dervişlerinin Anadolu'ya XIII. yüzyılın ikinci yarısında, yani Moğol istilası sonrasında geldikleri ifade edilmektedir. Anadolu'ya gelen Yesevî dervişleri bu dönemde Anadolu'da Vefâîlik ve Haydarîlik tarikatlarına yakınlaştıkları tahmin edilmektedir. Burada ilahi aşkı, Allah sevgisini, insan sevgisini, yaşadığı devrin sosyal aksaklıklarını incelemiş,

yaşadığı yüzyıldaki halkın yaşantısından, günlük hayattan, sohbetlerden bahsetmiş, bazı aksaklıklar için çözümler ortaya koymuştur

Ahmed Yesevî, kendisinden sonra “Yesevîyye” adıyla anılacak olan bir tarikat kurmuştu. Bu tarikat, yalnızca Allah’ın azap ve gazabından korkmaya dayalı değil; İlahî aşka ve cezbe de dayalı, bu sebeple de geniş bir hoşgörü ve insan sevgisine ağırlık veren, her türlü benlik duygusunu kınayan Horasan tekkesine dayanmaktaydı. Bu halifeler değişik Türk illerine dağılarak Yesevîyye tarikatını yaymışlar ve özellikle uç boylarına yerleşerek buraları şenlendirmişlerdir.

Seyhun, başkent, Harezmi, Maverâünnehir, Horasan, Azerbaycan ve Anadolu’ya yayılan bu tarikat, Türklere mâl edilmiş Nakşibendiliğin ortaya çıkışına kadar bu bölgelerde hâkim güç olmuştur. Bu halifelerin Yesevîliğin Orta Asya’da yayılmasında büyük katkıları olmuştur.

Bunların dışında, Hacı Bektaş’ın şeyhi olduğu ifade edilen Lokman Perende’nin ve daha sonraki dönemde Balkanlar’da yaşadığı bilinen Sarı Saltuk’un onun halifeleri arasında olduğu iddia edilmektedir.

Ahmed Yesevî’nin tesirlerini ve Yesevîyye tarikatının yayılma alanını üç bölgeye ayırır. Bu bölgeler, günümüzde Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Volga boylarını içine alan Orta Asya sahası, Hindistan sahası ile Anadolu sahasıdır.

Yesevî’nin, bu bölgelerden ikisinde, yani Orta Asya ve Hindistan sahasında daha ziyade Nakşî geleneğinin etkisiyle Sünnî bir karaktere, Anadolu ve Rumeli’de ise cemaat dışı (heterodoks) bir karaktere büründürüldüğünü ifade ederek, bu geleneğe göre Hacı Bektaş-ı Velî’nin Ahmed Yesevî’nin müridi olduğunu belirtir

2.4. Hoca Ahmet Yesevî’nin Vefatı

Büyük Türk Dervîşi Ahmet Yesevî, Türk dünyasının yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden ve Türklüğün sembol isimlerinden birisidir. Yesi şehrinde 1093 yılında doğmuş, 73 yıl yaşamış ve 1166 yılında vefat etmiştir.

Ahmed Yesevî’nin ölümünden yaklaşık iki yüz otuz yıl sonra, 1396 yılında. Timur tarafından, şeyhlerin halk üzerindeki manevî nüfuzundan yararlanmak amacıyla Yesi’de Ahmed Yesevî için hâlâ ihtişamını koruyan bir türbe yaptırılmıştır.

Ahmed Yesevî, kendisinden sonra Yesevîyye adıyla anılacak olan bir tarikat kurmuştu. Bu tarikat, yalnızca Allah’ın azap ve gazabından korkmaya dayalı değil; aynı zamanda İlahî aşka ve cezbe de dayalı, geniş bir hoşgörü ve insan sevgisine ağırlık veren, her türlü benlik duygusunu kınayan Horasan müritlerine dayanmaktaydı.

Ahmed Yesevî’nin yaşadığı dönem din ve tasavvuf propagandasına oldukça elverişli bir dönemdi. İslam dünyasında tarikatların kuvvetlendiği, tekkelerin sayısının günden güne arttığı bu dönemde, Yesevî’nin yaşadığı Yesi ve çevresinde de pek çok derviş bulunuyordu.

Ahmed Yesevî dün olduğu gibi bugün de dünya Türklüğünü dizleri dibinde bir araya getiren manevî yol göstericimiz olmağa devam etmektedir. Ahmed Yesevî’yi, gerçek kimliğiyle tanımamız Türkiye ve Türkistan Türkleri’nin kardeşliğini güçlendirecek ve dünyanın Türkçe konuşan insanları olarak ortak manevî atamız durumundaki Ahmed Yesevî’nin dergâhında kucaklaşmamızı da sağlayacaktır. O dergâh muhakkakki Türkistan’dan ,Tuna’ya kadar uzanan bütün Türk yurtlarını içine alacak genişlikte olacaktır.

3. Ahmet Yesevî Türbesi

Ahmet Yesevî’nin türbesini Sultan Timur’un yaptırdığı bilinmektedir. Rivayete göre, Hoca, Timur’un rüyasına girip zafer müjdeleri. Timur da Türkistan zaferinden sonra Yesi’ye

gelir ve Hoca'nın kabrinin üstüne, bir şükran ifadesi olarak, türbe yaptırır. Zamanla harap olan türbe, Şibanî Han tarafından onartılır.

Birçok defa tamir gören türbe, Sovyetler Birliği zamanında korumaya alınıp 1978 de ziyarete açılmış, 1989 yılında türbenin bulunduğu bölge "Tarihi Kültür Koruma Mıntıkası" olarak ilân edilmiştir

Kazakistan bağımsızlığını kazandıktan sonra, Türkistan şehrindeki bu türbenin restorasyon çalışmaları Türkiye tarafından 1992 yılında başlatılmış ve iki senede bitirilmesi ön görülmüşse de çalışmalar Temmuz 2000'e kadar sürmüş ve türbenin açılışı Ekim 2000'de Türkistan şehrinin 1500. kuruluş yıldönümünde yapılmıştır.

Yesevî'nin Türk tasavvuf geleneğinin kurucusu olması ve kendisinden sonraki büyük Dervişler, Yunus Emre, Mevlâna, Hacı Bektaş-ı Veli ve diğerleri üzerindeki etkisi, böylece Anadolu'nun bir Türk Yurdu haline gelmesindeki manevi rolü, İslamiyet'i dosdoğru anlayan ve anlatan, sade ve temiz üslubu, güzel Türkçe'mizin mimarlarından oluşu, insanlığın ihtiyacı olan yüksek değerleri daha o zamanlar dile getirdiği kardeşliğe, dostluğa, sevgi ve hoşgörüyeye dayalı düşünceleri bilinmektedir.

Ahmet Yesevî'nin Türk tasavvuf geleneğinin kurucusu olması ve kendisinden sonraki büyük mutasavvıflar, Yunus Emre, Mevlâna, Hacı Bektaş-ı Veli ve diğerleri üzerindeki etkisi büyük önem arz eder.

Böylece Anadolu'nun bir Türk Yurdu haline gelmesindeki manevi rolü, İslamiyet'i dosdoğru anlayan ve anlatan, sade ve temiz üslubu, güzel Türkçe'mizin mimarlarından oluşu, insanlığın ihtiyacı olan yüksek değerleri daha o zamanlar dile getirdiği kardeşliğe, dostluğa, sevgi ve hoşgörüyeye dayalı düşünceleri bilinmektedir.

Ahmet Yesevî bazen de bölgedekileri bir araya toplar, onlarla sohbet ederdi. Onun bu irşat halkası sayesinde Sırderya ve Harezmi ötesindeki Türkmen kabileleri İslâm'ı tam bir samimiyetle kabul etmiş ve bütün gereklerini aynen yerine getirmeye çalışmışlardır .

Ahmed Yesevî'nin yaşadığı tahmin edilen 11.-12. yüzyıllara gelene kadar pek çok Türk kökenli insan İslâm ile tanışmış ve Hazreti Sultan Yesevî'nin vefat tarihi olarak kabul edilen 1166 yılına kadar pek çok İslâm sūfisi de Türk yurtlarında tasavvufî fikrinin yeşerip boy atmasına emek vermişlerdir.

4. Ahmed Yesevî'nin Soyu

Rivayetlere göre Ahmed Yesevî'nin bir oğlu iki kızı vardı. Oğlu İbrahim kendisinden önce vefat etmiştir. Soyu kızı Gevher Şehnaz tarafından devam etmiştir. Soyu da düşüncesi ve tarikatı gibi çok geniş bir alana yayılmıştır. Birçok insan kendisinin onun soyundan geldiğini iddia etmiştir. Ünlü seyyah Evliya Çelebi de bunlardan biridir. Hoca Ahmed Yesevî çok kısa sürede, bütün Türk illerine yayıldı. Bu insanlara karma karışık bir İslâm yerine, samimî ve sarsılmaz bir iman anlayışını telkin eden dinî ve ahlaki kuralları onların seviyelerine uygun bir üslûpla sunmanın başarısını görmüştür.

Söylemeliyiz ki, milletimiz, küçük bir kesim hariç, İslâm'ı doğru anlamış ve doğru uygulamıştır. Nitekim bu gün, Müslüman Milletler içinde en samimi dinî hayatın milletimizce yaşandığı bir gerçektir.

5. Halifeleri ve Müritleri

Hoca Ahmet Yesevî'nin geniş bir coğrafyaya yayılmış, çok sayıda halifesinin ve binlerce müridinin olduğu kabul edilir. Bunlar Türk-İslam anlayışını ve Yesevî anlayışını yaymışlardır. İlk halifesi Arslan Bab'ın oğlu Mansur Ata'dır. Onun halifeleri ve müritleri bütün Orta Asya'da,

Anadolu'da ve Balkanlarda yayılmıştır ve etkili olmuştur. Türkler arasında en tanınmış halifesinin Süleyman Hâkim Ata olduğu bilinmektedir.

Anadolu'da Bektaşiliğin kurucusu olan HacıBektaş Veli de onun halifelerinden sayılır.

6. Eserleri

Ahmed Yesevî'nin bilinen iki eseri "Fakirname" ve "Divan-ı Hikmet'tir". Fakirname Ahmet. Yesevî'nin tarikat üzerine fikirlerini açıkladığı ve Yesiliğin prensiplerini ortaya koyduğu bir risaledir.. Bu eserin, Divanı Hikmet'e giriş olabileceği üzerinde du rulmaktadır.

Divan-ı Hikmet ise, Ahmed Yesevi'nin hikmetlerini içeren kitabının adıdır. Yesevi'nin kendi hikmetlerini kitap halinde topladığı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüzde Divan-ı Hikmet'in çok sayıda ve farklı içerikte nüshaları bulunmaktadır.

En eski bilinen nüshaları 16. ve 17. Yüzyıla aittir. Bu nüshalarda dil ve muhteva bakımlarından farklılıklar bulunduğu tespit edilmiştir. Divan-ı Hikmet, klasik Türk-İslam Edebiyatının en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilir. O, çok az sayıda edebi eserin bulunduğu bir döneme ait olması bakımından da önemlidir. Bunun için, Divan-ı Hikmet dil ve edebiyat tarihi açısından çok değerli bir eserdir.

Divan-ı Hikmet özellikle Doğu ve Kuzey Türkleri arasında, Özbekler, Kırgızlar ve Volga Türkleri arasında çok yayılmış ve bir kutsal kitap gibi muamele görmüştür. Bu kabulü anlayabilmek için, belki de önce "Hikmet" in ne anlama geldiği ve Ahmed Yesevi'nin eserine ne zamandan beri Divan-ı Hikmet denildiği üzerinde durmak gerekir.

İslam bilginleri hikmet terimini "hakikat", "hakikati bilmek", "hakikatı aramak" ve "hakikati bilerek konuşmak" gibi anlamışlar ve açıklamışlardır. Hakikati bilmek kavramını ise, Allah'ı, bildirdiklerini ve yarattıklarını bilmek ve tanımak anlamında kullanmışlardır. Buna göre hikmet; "dini-tasavvufi özlü söz" anlamına gelmektedir.

7. Ahmet Yesevî'nin Din Anlayışı ve İslamiyet

Hoca Ahmed Yesev, eski Türk inanışlarının kalıntılarını İslâmiyet ile uzlaştırmaya çalışan İslâm'ı yeni kabul etmiş insanlara bu dinin sıcak, samimi, hoşgörülü, insan ve tanrı sevgisine dayalı gerçek bir din olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Tarih devirlerinde milletimiz birçok dini kabul etmiştir. Bunların içinde Şamanizm en önemli yeri kaplasa da Budizm, Musevilik ve Hristiyanlık sadece Türklerin değil, Asya'nın birçok halklarının ortak inanç sistemidir Türkler arasında yaygınlık kazanmış dinlerdir. Bin yıldan beri ise gittikçe gelişen boyutlarda İslâm dini Türklerin inanç birliğini oluşturan din haline gelmiştir.

Göktürk kitabelerinde, Atalarımızın, bir din anlayışının açıklaması vardır. Bu din, yeri, göğü ve insanı yani bütün varlıkları yaratan ve yöneten "Bir Tanrı" anlayışıdır.

Bugün, büyük çoğunluğu Dünya Türklüğünün İslami anlayışında binlerce yıllık geçmişlerini görmekteyiz. Söylemeliyiz ki, milletimiz, küçük bir kesim hariç, İslâm'ı doğru anlamış ve doğru uygulamıştır. Bugün, Müslüman milletler içinde en samimi dinî hayatın milletimizce yaşadığı bir gerçektir. .

Ahmet Yesevî, eski Türk inanışlarının insanlara, İslam'ın sıcak, samimi, hoşgörülü, insan ve Tanrı sevgisine dayalı, gerçek yüzünü tanıttı. Bütün bu gelişmeler ise gittikçe gelişen boyutlarda İslâm dini Türklerin inanç birliğini oluşturan din haline gelmiştir

Nitekim Hoca Ahmed Yesev; İnsan sevgisi, İnsana hizmet, İslamiyet'in emridir. İslamiyet'in amacı, insanın huzur ve mutluluğudur. " derken yine " dil, din, renk, cinsiyet farkı

gözetmeksizin tüm insanlara, tatlı dil, güler yüz ve hoşgörü ile yaklaşmak, Hz. Peygamber'in tebliğine muhatap olmaya çalışmıştır.

Türkler İslâm'ı savunurlarken, tevhit sancağını Haçlı sınırlarında dalgalandırırken İslâm ile Türk adı -neredeysen- özdeşleşmiştir.

İslâm öncesi dinî hayatlarının İslâm'a uygunluğu tek Tanrı inancına sahip olmaları, Türk dilinin cennet, cehennem, ahiret, melek gibi soyut kavramları karşılayan söz dağarcığına sahip oluşu, en önemlisi de sosyal hayatlarında İslâm'ın öngördüğü ahlâkî kısıtlamalara çok benzer kuralların yerleşmiş olmasıdır.

7.1. Tasavvufî Akımlarının Mâverâünnehir'deki Serüveni

XI. yüzyıla gelindiğinde Türk yurtlarının büyük bir alanında yaşayan insanların neredeyse tamamı İslamlaşmış ve Türkistan coğrafyası, İslâm medeniyeti dairesine girmişti. İlk Müslüman Türklerin İslâm'ı kabul ederlerken yaşadıkları saha, birçok dinin bir arada yaşandığı Horasan, Mâverâünnehir, Buhara, Semerkand gibi yerlerdi.

Mâverâünnehir, Horasan üzerinden ulaşan ilk İslâm fâtipleri tarafından İslamlaştırıldıktan sonra, İslâm tasavvufu da Mâverâünnehir ve oradan da bütün Türkistan bozkırlarına ulaştı.

Bütün İslâm dünyasında tasavvufun belirip kurumlaştığı bu süreçte Türkler arasında tasavvufî akımlar yavaş yavaş güçleniyor, Buhara, Semerkand, Fergana gibi büyük merkezlerden dalga dalga uzaklara; bozkırlar boyunca yayılıyordu.

7.2. Tarikat ve Tekke Hayatı

Ahmet Yesevî'nin kendisinden sonraki büyük Dervişler, Yunus Emre, Mevlâna, Hacı Bektaş-ı Veli ve diğerleri üzerindeki etkisi, oldu. Böylece Anadolu'nun bir Türk Yurdu haline gelmesindeki manevi rolü, İslamiyet'i dosdoğru anlayan ve anlatan, sade ve temiz üslubu, güzel Türkçe'mizin mimarlarından oluşu, kardeşliğe, dostluğa, sevgi ve hoşgörüye dayalı düşünceleri gayet faydalı olmuştur.

Ahmet Yesevi Hazretlerinin en önemli özelliği, Arapça ve Farsça bilmesine rağmen çok sade bir Türkçe ile "Hikmet" denilen eğitici sözleri, Türkistan Türkleri üzerinde büyük izleri bırakmış olmasıdır. Yesevi Ocağı aynı zamanda bir tarikatıdır.

Önemli ve büyük tarikatlardan Nakşilik ve Bektaşilik, Yeseviliğin kollarıdır. Yeseviliğin, adaları müritlerin uyması gerekli hususlar ve ahkâmları vardır. Yesevî dergâhı, fakirler, yoksullar, yetim ve çaresizler için bir sığınak yeriydi. Bu dergâhlar aynı zamanda, tekke edebiyatının ilk temsil edildiği yerler olmuştur. Ahmet Yesevî Hazretleri tekke edebiyatının ilk temsilcisidir.

Ancak burada en önemli husus Karahanlı Hükümdarı Saltuk Buğra Kara Han'ın 950 yılında İslâmiyet'i resmî devlet dini olarak kabul etmesi olmuştur İslâmiyet'i benimseyen Türk'ler, Türk -İslâm sentezine dayanan yeni bir kültür sahibi olmuşlardır. Bu hususta Hoca Ahmed Yesevî bu hareketin lideri olmuştur Büyüklüğü ve şöhreti kısa zamanda Mâverâünnehir ve Horasan ve Harzem dolaylarına yayılmıştır.

7.3. Ahmet Yesevî'nin Türk Tasavvuf Geleneğinde Türkçenin Yeri ve Önemi

Bu durumun diğer önemli bir hareketi de Türkçenin her mekanda anadil olarak kabullenilmesi ve öğretilmesi olmuştur. Devlete adını veren Selçuk Bey ve beraberindekilerin Türkçe adlar taşımalarına rağmen, son hükümdarların isimleri Keykavus, Keykubat gibi Farsça adlardır. En önemlisi, Devletin resmî dili Türkçe değil Farsça'dır.

İşte bu Bütün bu olumsuzluklar arasında Yesi’de bilinçli bir Türk ortaya çıkmış, Arapça ve Farsça’yı çok iyi bilmesine rağmen Türkçe’yi seçmiştir.

Ahmet Yesevî, İslâm tasavvufunu esas alan, bilim, edebiyat ve san'ata önem veren bir medrese kurdu. Bu medresenin, konuşma dili, yazışma dili, şiir ve edebiyat dili, eğitim ve öğretim dili Türkçe idi. Buradan yetişen binlerce insan Türk Dünyası'nın her tarafına dağıldılar. Bu yetişenler, gittikleri her yerde Yesevî'nin Türkçe şiirlerini, yani HİKMET'lerini tekrar tekrar seslendirdiler. Bu şekilde yeni bir Türk edebiyatı doğdu.

Yesevilğin, uyması gerekli hususlar ve ahkâmları yanında Yesevî dergâhı, fakirler, yoksullar, yetim ve çaresizler için bir sığınak yeri de olmuştur. Ahmet Yesevî, bütün deyişlerini tebliğ ve nasihatlarını “Hikmet” adı altında söylemiştir öğrencileri O'nun "Hikmet"lerini köylere, şehirlere, mezralara, kışlak ve yaylalara taşıdılar. Bu şiirler, deyişler, öğütler, hikmetli sözler olarak, özdeyişler halinde Türk Ordularının gittiği her yere ulaştı. Hacı Bektaş Veli'ler, Yunus Emre'ler, Hacı Bayram'lar, O'nun erginlik ermişlikte de; şiir / deyiş ve tebliğde de takipçileri oldular.

7.4. İslâm Tasavvufu ve Ahmet Yesevî

Ahmet Yesevî'nin Türk tasavvuf geleneğinin kurucusu olması ve kendisinden sonraki büyük Dervişler, Yunus Emre, Mevlâna, Hacı Bektaş-ı Veli ve diğerleri üzerindeki etkisi, böylece Anadolu'nun bir Türk Yurdu haline gelmesindeki manevi rolü, İslamiyet'i dosdoğru anlayan ve anlatan, sade ve temiz üslubu, güzel Türkçe'mizin mimarlarından oluşu, insanlığın ihtiyacı olan yüksek değerleri daha o zamanlar dile getirdiği kardeşliğe, dostluğa, sevgi ve hoşgörüye dayalı düşünceleri bilinmektedir.

İslam tasavvufunu esas alan Yesevî , bilim, edebiyat ve sanata önem veren bir medrese kurdu. Bu medresenin, konuşma dili, yazışma dili, şiir ve edebiyat dili, eğitim ve öğretim dili Türkçe idi. Hoca Ahmed Yesev bir yetkin, ergin, aydın kişi olarak Farsça ve Arapça’yı çok iyi bilmesine rağmen halka yöneldi; halkın dili ile konuştu, geniş halk kitlelerinin anlayacağı sade Türkçe ile ““Hikmet” denilen deyişlerini / şiirlerini söyleyip yazdı. Öğrencileri O'nun "Hikmet"lerini köylere, şehirlere, mezralara, kışlak ve yaylalara taşıdılar. Bu şiirler, deyişler, öğütler, hikmetli sözler olarak, özdeyişler halinde Türk Ordularının gittiği her yere ulaştı.

Bu yetişenler, gittikleri her yerde Yesevî'nin Türkçe şiirlerini, yani Hikmet'lerini tekrar tekrar seslendirdiler. Bu şekilde yeni bir Türk edebiyatı doğdu. Onun için de Türk Boylarının halk edebiyatından alınmış şekillerle insanlar arasında dostluğu, sevgiyi, dayanışmayı, dünyayı Tanrı ve insan sevgisi ile kucaklamayı öğretmiştir.

Yine “Hoca da öteki mutasavvıflar gibi, âlemi ve âlemde var olan her şeyi ilahi aşkın eseri olarak gördüğü içindir ki, her şeyi gönülden sevmektedir. Ancak bu sevgi ile Allah'a ulaşabileceğini söylemektedir.” Diyerek manevi cepheyi zenginleştirmeye çalışmıştır

Büyük Türk Dervîşi Ahmet Yesevî, Türk dünyasının yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden ve Türklüğün sembol isimlerinden biridir. Hoca da öteki mutasavvıflar gibi, âlemi ve âlemde var olan her şeyi ilahi aşkın eseri olarak gördüğü içindir ki, her şeyi gönülden sevmektedir. Ancak bu sevgi ile Allah'a ulaşabileceğini söylemektedir.

Hoca Ahmed Yesev, Orta Asya'dan Balkanlara Türklüğümüzü Müslümanlığımızı nelere borçlu olduğumuzu sıralamak gerekirse; -"Dinimizin yanlış görüşlerden arındırılmış, doğru yorumunu , "Milli Kültürümüzün inançlarımıza sınıksız bağlı oluşunu, "Dil'imizin gelişmesini, zenginleşmesini “ O'na borçluyuz. Bu dergâhlar aynı zamanda, tekke edebiyatının ilk temsil edildiği yerler olmuştur. Hoca Ahmed Yesev Hazretleri tekke edebiyatının ilk temsilcisidir. Bu vesileyle Anadolu'daki Türk edebiyatının yeşerip gelişmesine zemin hazırlanılışını ona borçluyuz. Böylece Hoca Ahmed Yesevî çok kısa sürede, bütün Türk illerine yayıldı. Bu

insanlara karma karışık bir İslâm yerine, samimî ve sarsılmaz bir iman anlayışını telkin eden dinî ve ahlaki kuralları onların seviyelerine uygun bir üslûpla sunmanın başarısını görmüştür.

İslamiyet'i dosdoğru anlayan ve anlatan, sade ve temiz üslubu, güzel Türkçe'mizin mimarlarından oluşu, insanlığın ihtiyacı olan yüksek değerleri daha o zamanlar dile getirdiği kardeşliğe, dostluğa, sevgi ve hoşgörüyeye dayalı düşünceleri ile bilinmektedir.

İslâm tasavvufunda insan, kâinatın özü olarak kabul edilir. Herşey insan içindir. O halde insana düşen, "Kamil İnsan" olmaya çalışmaktır. Ahlakın kemaline ulaşmaya gayret etmektir. Bunun da bir yolu yaratılmışları sevmek, incitmek ve incinmemektir. Alçak gönüllü olan insanlar, her hususta samimi olan kişilerdir.”

Yesevî, ilim üzerinde çok durmuş, inananların aydın kişiler olduğunu, bunların bilgisizlikten ve bilgisizlerden kısaca cahillikten uzak durduklarını anlatmıştır. Ayrıca bir başka Hikmet'inde: " Bilgisizlik her kötülüğün kaynağıdır. " demiştir.

Özetle, Yesevî okulunun ana ilkelerini”: Allah'ın varlığına ve tekliğine inanmak, Kur'an'a uymak, İslâm'a dayalı yolda yürümek, kalbinde Allah ve İnsan sevgisi taşımak, cömert olmak, gerçekleri kabul etmek, geçer ve doğru bilgili olmak, kanaatkar olmak, Nefsine hakim olmak, kendini bilmek, gönül gözü ile görmek, felsefeye yatkın olmak” gibi hasletleri kendisinde toplaması gerekiyordu.

8. Yesevîlik

İslam tasavvufunu esas alan Yesevî, bilim, edebiyat ve sanata önem veren bir medrese kurdu. Bu medresenin, konuşma dili, yazışma dili, şiir ve edebiyat dili, eğitim ve öğretim dili Türkçe idi. Ahmet Yesevî bir yetkin, ergin, aydın kişi halka yöneldi; halkın dili ile konuştu, geniş halk kitlelerinin anlayacağı sade Türkçe ile ““Hikmet” denilen deyişlerini / şiirlerini söyleyip yazdı.

Öğrencileri O'nun "Hikmet"lerini köylere, şehirlere, mezralara, kışlak ve yaylaklara taşıdılar. Bu şiirler, deyişler, öğütler, hikmetli sözler olarak, özdeyişler halinde Türk Ordularının gittiği her yere ulaştı.

Ahmet Yesevî, bütün deyişlerini tebliğ ve nasihatlarını “Hikmet” adı altında söylemiştir. Bu tercih, bilinçli bir tercih olsa gerektir. Bu tercihin isabeti şuradadır ki, Ahmet Yesevî'nin hikmetlerinde; ahlaki prensipler tavsiye edilmiş; "Ahlak-ı Zemime" ise yerilmiştir. Bu sebeple "Hikmetler", denilebilir ki, bir sosyal ahlak kitabıdır. Buradan yetişen binlerce insan Türk Dünyası'nın her tarafına dağıldılar.

Hikmet adını verdiği dörtlüklerinde Yesevî; “Benim hikmetlerim hadîs hazinesidir. Kişi pay görmese, bil habistir Benim hikmetlerim süphanın fermanı Okuyup bilsen, hepsi Kur'an'ın anlamı

Ahmet Yesevî'nin Türk tasavvuf geleneğinin kurucusu olması ve kendisinden sonraki büyük Dervişler, Yunus Emre, Mevlâna, Hacı Bektaş-ı Veli ve diğerleri üzerindeki etkisi, böylece Anadolu'nun bir Türk Yurdu haline gelmesindeki manevi rolü, büyüktür.

İslamiyet'i dosdoğru anlayan ve anlatan, sade ve temiz üslubu, güzel Türkçe'mizin mimarlarından oluşu, insanlığın ihtiyacı olan yüksek değerleri daha o zamanlar dile getirdiği kardeşliğe, dostluğa, sevgi ve hoşgörüyeye dayalı düşünceleri ile bilinmektedir.

O'na göre özetle ” Aşk'sız, Mevlâyı anlamak mümkün değildir. Üstelik kişi gerçek insan değildir. Dertsiz insan insan değil, bunu anlayın “Kul Hoca Ahmet, candan geçip yola gir, Ondan sonra erenlerin yolunu sor, , Hakk'ın yolunda canını ver, Bu yollarda can vermesen, imkânı yok. İlahi Aşk" Allah'tır ve bu Aşk'a düşen kişi, bencillik, gösteriş, yüzlülük, kişisel

çıkar gibi küçük hesaplar düşünmemek gerekir. Nerde görsen gönlü kırık, merhem ol, Öyle mazlum yolda kalsa, yoldaşı ol ,

Özetle, Yesevî okulunun ana ilkelerini”: Allah’ın varlığına ve tekliğine inanmak, Kur’an’a uymak, İslâm'a dayalı yolda yürümek, kalbinde Allah ve İnsan sevgisi taşımak, cömert olmak, gerçekleri kabul etmek, geçer ve doğru bilgili olmak, kanaatkar olmak, Nefsine hakim olmak, kendini bilmek, gönül gözü ile görmek, felsefeye yatkın olmak” gibi hasletleri kendisinde toplaması gerekiyordu.

Yesevî, Türkler arasındaki ilk tasavvuf yolunun kurucusu bir Dervîştir. Bu durum dünyada büyük bir yaygınlığa sahip Nakşibendîyye tarikatı ile Kübrevîyye gibi dünya ölçüğünde daha yerel kalmış tarikatları da derinden derine etkilemiştir. Ahmed Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'ten başka Fakr-nâme adlı bir eserinin varlığı bilinmektedir. Bu iki eserde, Yesevî'nin tasavvufî görüşleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu esere göre, dervişlik yoluna giren birisi, hak emri üzere, şeriata uygun şekilde hareket etmeli, riya ve gösterişten uzak durmalıdır.

Bir sufi dört mertebeyi, yani “şeriat”, “tarikat”, “marifet” ve “hakikati” iyice kavramalıdır. Gece kıyamda durmayan ve gündüz şeyhine hizmet etmeyen şeyhlik davası gütmesi boşunadır. Derviş az konuşmalı, hevâ ve heves peşinde koşmamalı, kazaya razı olmalı, belaya sabretmeli, nimete şükretmelidir. Hoca Ahmed Yesevî'nin etkisi, Türkistan'ın hemen her bölgesine anlaşılması konusunda hâlâ yeterli bir bilgilenmenin söz konusu olduğu söylenemez.

Birkaç asır boyunca Türk yurtlarında yatay olarak, yüzeyde yayılan İslâm'ın, irfanî bir boyut kazanarak derinleşmesi Yesevî ve takipçisi dervişlerinin Türk halkları içerisindeki yoğun eğitim faaliyeti ile mümkün olmuştur. Yesevî'nin Türk tarihinde icra ettiği kilit rol, işte burada sahneye çıkar. Ahmed Yesevî dilinden dökülen “hikmetler”i günümüzdeki herhangi bir “dinî manzume” ile mukayese ederek değerlendirmek de son derece de yanlıştır.

Ahmed Yesevî'nin dilinde seslendirildikten sonra günümüze kadar ulaştırılan hikmetlerinden oluşan Dîvân-ı Hikmet'de neredeyse bin yıldır Türk'ün gönül gözünü ışıtan bir ışık saklıdır. Bu ışığın huzmeleri her bir hikmetin satırları arasından süzülerek ruh dünyamızı aydınlatmağa uzun bir zulmet devrinden sonra- bütün Türk yurtlarında yeniden başlamıştır.

Ahmed Yesevî 'den neredeyse dokuz asır sonra bize kadar ulaşan “Hikmetler” Türkler arasında İslâm etrafında örgütlenen bir iman birliğinin teşekkül etmesine hizmet etmesi yönüyle Türk dünyasının manevî hayatında çok önemli bir yere sahiptir.

Tarih devirlerinde milletimiz birçok dini kabul etmiştir. Bunların içinde Şamanizm en önemli yeri kaplasa da Budizm, Musevilik ve Hristiyanlık da Türkler arasında yaygınlık kazanmış dinlerdir. Bin yıldan beri ise gittikçe gelişen boyutlarda İslâm dini Türklerin inanç birliğini oluşturan din haline gelmiştir.

Yesevî okulunun ana ilkelerini: Allah’ın varlığına ve tekliğine inanmak, Kur’an’a uymak, İslâm'a dayalı yolda yürümek, İnsanın kendisini disipline etmesi, belli zamanlarda benlik muhasebesi yapmak olarak özetleyebiliriz. Ayrıca, Yesevî'liği kabul eden kişinin de: Hakk'ı bilmek, Kalbinde Allah ve İnsan sevgisi taşımak, cömert olmak, gerçekleri kabul etmek, geçer ve doğru bilgili olmak, kanaatkâr olmak, nefesine hâkim olmak, kendini bilmek, gönül gözü ile görmek, felsefeye yatkın olmak gibi hasletleri kendisinde toplaması gerekiyordu.

Türklerin İslamiyet'i anlama ve algılama noktasında Yesevî bir ekoldür. Bu açıdan bakıldığında Yesevî, tüm Türk dünyası için çok önemli bir konuma sahiptir. Kendini tanıma umdesi, kültürünü, dilini, tarihini ve dinini tanımak Yesevî düşüncesinin özüdür. Onun için de

Dünya'yı Türk boyları, insanlar arasında dostluğu, sevgiyi, dayanışmayı, Allah ve insan sevgisi ile kucaklamayı, yine Kur'an'dan aldığı ilhamla öğretmeye muvaffak oldu.

SONUÇ

Hoca Ahmed Yesevî, Türk-İslam Tarihinde önemli bir şahsiyettir. O, birçok Türk İslam büyüğü gibi, tarihimizde, kültürümüzde, kısacası bizi ilgilendiren çok alanda derin izler bırakmış bir Türk İslam büyüğüdür. Bunun için onu tanımak ve anlamak bizim için önemlidir. Bu tanınmanın ve anlamının içine onun hayatı, şahsiyeti, eserleri, günümüze kadar uzanan etkileri girdiği gibi, halkı eğitirken takip ettiği metotlar ve bir eğitimci olarak sahip olduğu özellikler de girmektedir. Çünkü bunlar Ahmed Yesevî'nin, Türklere İslam'ı nasıl, hangi yöntemleri ve yaklaşımları kullanarak anlattığını, yani onun halkı eğitirken hangi metodu kullandığını ortaya koyacaktır.

Güncel açıdan önemi ise, Ahmed Yesevî ve onun gibilerin örnek alınması hususundadır. Eğitim açısından yaklaştığımızda, bütün bunların bilinmesi yanında, örnek alınıp değerlendirilmesi ön plana çıkmaktadır. Yesevî ocağında öğrenimlerini tamamlayan genç-yaşlı Yesevî müritleri, Türkistan'dan Balkanlara kadar uzanan bütün Türk yurtlarında Hoca Ahmed Yesevî'nin saf ve sade Türkçe ile söylenmiş "Hikmet"lerini terennüm ettiler.

"Hikmet" adını verdiği dörtlüklerinde Yesevî; Benim hikmetlerim hadîs hazinesidir. Benim hikmetlerim Süphan'ın fermanı okuyup bilsen, hepsi Kur'an'ın anlamı demektedir. Böylece İslâm'ın sıcak, samimî, hoşgörüsü, Allah ve insan sevgisine dayalı gerçek güzel yüzünü tanımaya başladılar. Yesevî, eski Türk inanışlarının kalıntılarını İslâmiyet ile uzlaştırmaya çalışan, İslâm'ı yeni kabul etmiş insanlara bu dinin sıcak, samimi, hoşgörülü, insan ve tanrı sevgisine dayalı gerçek yüzünü tanıtmıştır.

Yesevî ocağında öğrenimlerini tamamlayan genç-yaşlı Yesevî müritleri, Türkistan'dan Balkanlara kadar uzanan bütün Türk yurtlarında Hoca Ahmed Yesevî'nin saf ve sâde Türkçe ile söylenmiş "Hikmet"lerini terennüm ettiler. Hikmet adını verdiği dörtlüklerinde Yesevî; "Benim hikmetlerim hadis hazinesidir. Benim hikmetlerim Sübhan'ın fermanı Okuyup bilsen, hepsi Kur'an'ın anlamı demektedir".

Böylece İslâm'ın sıcak, samimî, hoşgörüsü, Allah ve insan sevgisine dayalı gerçek güzel yüzünü tanımaya başladılar.

Türklerin ferdî olarak İslâm'a geçiş dönemini sıralamak gerekirse ;

✓ Yaklaşık üç yüz yıl süren İslâm'ın Türkler arasında yayılış süreci, üç büyük devreye ayrılabilir. Bu devreleri Türklerin ferdî olarak İslâm'a geçiş dönemi (650 –750), Türklerin oymaklar halinde din değiştirdiği dönem, Türklerin ferdî olarak İslâm'a geçiş dönemi (650 – 750): 8. yüzyılda İslâm'ı yeni coğrafyalara taşıma düşüncesi kapsamında Türkistan'a doğru sefere çıkan Arap orduları, Kuteybe ibn Müslim'in kumandası altında Horasan'ı geçip Mâverâünnehir bölgesine de ulaşmışlardır.

✓ İslâm yönetiminde ve özellikle orduda görevler üstlenmeleri (750 – 870), Toplu halde din değiştirme dönemi

✓ İlk Müslüman Türk devletlerinin ortaya çıkışı (870 - 950) şeklinde tasnif etmek mümkündür:

Kazakistan'ın tarihi ismi "Yesi" olan ancak daha sonra "Türkistan" adı ile anılan şehirde yer alan türbe ve muhteşem dergâhının da çatısı altında bulunduğu külliye, Türk dünyasının en önemli manevî merkezlerinden birincisi- olup geçmiş asırlarda olduğu gibi bugün de 'tüm Türkistan'ın ziyaretgâhi' olarak Hoca Ahmed Yesevî Türbesi değerlendirilmektedir.

Tasavvuf tarihine bakıldığında, değişik coğrafyalarda yaşayan Türk toplulukları arasında Ahmed Yesevî kadar yaygın şöhreti olan bir başka velî yoktur denilebilir.

Bu gün Hoca Ahmed Yesevî'ye borçlu olduğumuz bu değerli fikirleri özetle sunmaya çalışırsak;

Ahmed Yesevî'nin ardından onun tasavvuf yolu ve düşünceleri müritleri vasıtasıyla Orta Asya'nın çeşitli bölgelerine yayılmıştır. Bu yolun takipçilerinin mensup olduğu tarikata da Yeseviyye denilmiştir.

Söylemeliyiz ki, milletimiz, küçük bir kesim hariç, İslâm'ı doğru anlamış ve doğru uygulamıştır. Bugün, Müslüman milletler içinde en samimi dinî hayatın milletimizce yaşandığı bir gerçektir. İslamiyet'in en önemli prensiplerinden biri de "bilim"dir. Bilim İslamiyet'in üzerinde önemle durduğu ve insanı Allah'a yaklaştıran bir ilahi emirdir. "Emek" ve "iş" kutsaldır. "İnsan için çalışmasından başka bir şey yoktur."

Geçimini, bizzat çalışarak, elinin emeği ile sağlamıştır. Buna göre insanın geçiminin kendi öz emeği ile olması tercih edilmiştir. Buna bazı örnekler verilecek olursa: İnsan sevgisi, İnsana hizmet İslamiyet'in emridir. Zira insan, Yaradan'ın yeryüzündeki temsilcisi ve O'nun kuvvelerinin bir özetidir. İnsan yaratılanların en şerefli, en kutlusudur. İslamiyet'in amacı, insanın huzur ve mutluluğudur. Dil, din, renk, cinsiyet farkı gözetmeksizin tüm insanlara, tatlı dil, güler yüz ve hoşgörü ile yaklaşmak, Hz. Peygamber'in tebliğine muhatap olma müşterekliğinin gereğidir. "Kul Hakkı", "Kamu Hakkı", başkasının sırtından geçinmek, Allah'ın affetmediği haklardandır. Bu dergâhlar aynı zamanda, tekke edebiyatının ilk temsil edildiği yerler olmuştur. Hoca Ahmed Yesevî tekke edebiyatının ilk temsilcisidir. Bu vesileyle Anadolu'daki Türk edebiyatının yeşerip gelişmesine zemin hazırlanılışını ona borçluyuz.

Hoca Ahmed Yesevî, Orta Asya'dan Balkanlara Türklüğümüzü, Müslümanlığımızı nelere borçlu olduğumuzu sıralamak gerekirse: "Dinimizin yanlış görüşlerden arındırılmış, doğru yorumunu O'na borçluyuz. "Milli Kültürümüzün inançlarımıza sınıksız bağlı oluşunu, dilimizin gelişmesini, zenginleşmesini " O'na borçluyuz. Böylece Hoca Ahmed Yesevî çok kısa sürede, bütün Türk illerine yayıldı. Bu insanlara karma karışık bir İslâm yerine, samimî ve sarsılmaz bir iman anlayışını telkin eden dinî ve ahlaki kuralları onların seviyelerine uygun bir üslûpla sunmanın başarısını görmüştür.

Şüphesiz bu güzellileri anlatmakla bitmez. Son olarak yazmak gerekirse; Ahmet Yesevî, eski Türk inanışlarının kalıntılarını İslâmiyet ile uzlaştırmaya çalışan ve dolayısı ile kitaplı dinin, yani İslâm'ın emirlerini tam yerine getiremeyen yeni Müslüman olmuş insanlara, İslâm'ın sıcak, samimi, hoşgörülü, insan ve Allah sevgisine dayalı, gerçek yüzünü tanıtmıştır.

KAYNAKLAR

- Aka, İsmail, "Orta Asya'da İslamiyet'in Yayılması ve Ahmed Yesevî Sevgisi", *Ahmed-i Yesevî, Hayatı, Eserleri, Tesirleri*, Hazl.: Mehmet Şeker ve Necdet Yılmaz, İstanbul 1996.
- Algar, Hamid, "Arslan Baba", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 3, İstanbul 1991.
- Aşan, Muhammed Beşir, "Hoca Ahmed Yesevî ve Yesevîlik", *Abdulkadir Yuvalı Armağanı*, Kayseri 2015, ss. 723-733.
- Barthold, William, *İlk Müslüman Türkler*, Örgün Yay., İstanbul 2008.
- Bayram, Mikail, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Hâce Ahmed-i Yesevî'nin Rolü", *Ahmed-i Yesevî, Hayatı, Eserleri, Tesirleri*, Hazl.: Mehmet Şeker ve Necdet Yılmaz, İstanbul 1996.
- Bice, Hayati, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevi*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, inceleme-araştırma dizisi. Yayın No: 33, Ankara 2016.

- Cunbur, Müjgân, *Anadolu'nun Bütünleşmesinde Ahmet Yesevî'nin Yeri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1997.
- Doğan, Gülseren, *1917-1924 Yılları Arasında Türkistan Milli Devletleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2018.
- Kaya, Alaeddin Yalçın, *Sömürgecilik Panislamizm Işığında Türkistan (1856'dan Günümüze)*, Lalezar Yay., Ankara, 2006.
- Kayabalı, İsmail ve Arslanoğlu, Cemender, *Orta Asya Türklüğünün Tarihi ve Bugünkü Durumu*, Kömen Yay., Ankara 1978.
- Kitapçı, Zekeriya, *Orta Asya'da İslamiyet'in Yayılışı ve Türkler*, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya 1989.
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Alfa Yay., İstanbul 2016.
- Kurban, İklil, *Şarki Türkistan Cumhuriyeti (1944-1949)*, TTK, Ankara 1992.
- Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara, 1991.
- Nurmuhammedoğlu, Naim-Bek, *Hoca Ahmed Yesevî Türbesi*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1991.
- Ocak, Ahmet Yaşar ve Saltık, Sarı, *Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destânî Öncüsü*, Ankara 2002.
- Özey, Ramazan, *Dünya Platformunda Türk Dünyası*, Aktif Yay., İstanbul, 1999.
- Özkan, Nevzat, *Türk Dünyası Nüfus, Sosyal Yapı, Dil Edebiyat*, Geçit Yay., Kayseri 1997.
- Saray, Mehmet, *Atatürk ve Türk Dünyası*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1995.
- Şahin, Haşim, *Dervişler, Fakihler, Gaziler: Erken Osmanlı Döneminde Dini Zümreler 1300-1400*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2020.
- Tosun, Cemal, "Hoca Ahmed Yesevî, Hayatı, Eserleri ve Toplumunu Eğitme Metodu", *Dini Araştırmalar*, C. 2, S. 6, Ocak-Nisan 2000, ss. 119.